

Tóth Ferenc

A MAKÓI HAVI BOLDOGASSZONY-KÉP EREDETÉRŐL

A legenda szerint János patrícusnak és Liberius pápának 352. augusztus 5-ről 6-ra virradó éjszaka ugyanazon látomása volt: a Szűzanya utasítást adott, hogy tiszteletére azon a halmon építsenek templomot, ahol másnap havat találnak. Mindketten az Esquiliniuson találtak friss havat, a hófolt bazilika alaprajzára emlékeztetett. Az itt fölépített Santa Maria Maggiore bazilika titulusa Havi Boldogasszony lett, a napja pedig augusztus 5. A főhajóhoz V. Pál pápa bal oldalt kápolnát építtetett, a Capella Paolinát. A kápolna oltárképe a Havi Boldogasszony-kép. A cédrusfára festett kegykép a legenda szerint Szent Lukács evangélista alkotása, de a 20. századvégi restaurálás során 7. századnak tartják. A régész J. Wilpert szerint: a „legszebb kép ez az Istenanyáról, amelyet valaha láttam”. Igaza van P. Foncknak: „oly fönséges, hogy minden szemlélőre feledhetetlen hatást gyakorol”.

Szegeden már 1310-ben működtek ferences barátok, ők a renden belül a mariánus csoportot alkották. Cesarini Julián pápai legátus 1444-ben a bogumil és huszita eretnokség elleni küzdelem végett telepítette le Szegedre a ferences rend szigorú, obszerváns ágát. Az eretnekek elleni harc inkvizitora Marchiai Jakab volt. Ő volt az a gvardián, akinek a nevéhez fűződik a magyar bűtörténet legrégebb támlás karzéke. A mariánusok a palánkon belül, az obszervánsok Alsóvároson építettek kolostort és templomot. Az utóbbiak rendháza 1459-ben már állt, mert Mátyás király a Szűz Mária kolostor előtt hetivásár tartására adott jogot. A hagyomány szerint Mátyás király lett volna fejedelmi pártfogójuk, de ennek ellentmond a fejedelmi bőkezűség hiánya. Az alsóvárosi Szent Péter ispotálytemplomot az obszervánsok valamelyest rendbe hozták, de 1503-ra új templomot építettek, a magyar gótika legérettebb alkotását, a Havi Boldogasszony templomot. Monumentalitásban a templom és a rendház együttese Pannonhalma után következik. Építője János ferences testvér lehetett, aki a nyírbátori templomot építette. Nem a gazdag formaképzéssel, sokkal inkább monumentális méreteivel és egyszerűségével ragad meg.

Hazánkban ez volt az első templom, amelynek titulusa a Havi Boldogasszony lett. Sok bonyodalmat és vitát okozott, hogy a Havi Boldogasszony tiszteletére emelt templom főoltárképe nem a római kegyképet, hanem az ég királynéját, a Napbaöltözött Asszonyt ábrázolja.

Mivel a makói Szent István plébániatemplom őriz egy Havi Boldogasszony-képet, Csepregi Imre pápai prelátus szívügyének tekintette, hogy róla minden adalékot összeszedjen, kutatásait 1937-ben könyv alakban közzé is tette. A makói kép a Szűzanyát ábrázolja, bal karján a kis Jézussal, aki baljában könyvet tart, jobbával áldást oszt. Szűzanya kékszínű palástját a homlok fölött kereszt, a jobb vállán csillag díszíti. A kép felső sarkában egy-egy angyalfej látható.

Akik a szegedi főoltár képének történetével foglalkoztak, szinte valamennyien abból indultak ki, hogy azt eredetileg a Havi Boldogasszony képe ékesítette. A kép

sorsáról a ferences atyák levéltárában őrzött följegyzésben ez áll: „Az előző képet ugyanis – mint azt hitelt érdemlő öregek előadják – a Havi Boldogasszonyról, az 1552. évi zúr-zavar idején, amikor a törökök Szegedet első ízben elfoglalták, s minden ami szent, felfogatva megszentésigényeltetett, bizonyos szegediek a veszedelem elől kimentették, és megmenekülve a legközelebbi városba, Makóra magukkal vitték, ahol tényleg látható a templomba belépőnek baljára eső oldalon, a mellékol-táron és a nép nagy tiszteletben tartja.”

Ordinansz Konstantin ferences barátnak *A Libanus havasai alatt illatozó titkos értelmű rózsza, avagy nemes szabad királyi mező Szeged városának Havi Boldogasszony tiszteletére szenteltetett királyi templom hajdani idők óta ájtatos tiszteletben tartott és segítő Boldogasszonynak nevezetett kegyelmes kép történeti leírása* címen 1831-ben Szegeden, Grün Orbán örökösénél 103 lap terjedelmű könyve jelent meg. Ebben szintén a főoltárkép Makóra kerüléséről tájékoztat: „Ami pedig különösen a Boldogasszony képet illeti: azt a képet, mely Mátyás király korában ott tiszteletet, valamely ájtatos keresztény 1552-ben a közveszélyből kiragadta és hihetőleg Makó városába átvitte, hol a templom egy oldal oltárán, a bemenetel balfelén van elhelyezve s a mai napig is tiszteltetik. E kép a római Havi Boldogasszony-képének igazi másolata. Páter Székely Gábor azt írja, hogy ő e szent képet tulajdon szemével ott látta, sőt azon oltárnál a szentmisét is szolgáltatta az 1819-ik évben.”

A jelenlegi főoltárképről Ordinansz Konstantin azt állította, hogy 1552-ben Csánadról hozták az oda elfutamodott hívek. A kegykép sok viszontagságon ment keresztül: „Nem sokára azután a lángok között tökéletesen épségben maradván ez a kép, bátorságos menedék helyet talált a mocsárban. Tudni illik Máriának egy ájtatos tisztelője azon szent kincssel elszaladt, de a török ellenségtől úzóbe vétetvén, midőn más bátorságosabb helyet hamarjában nem találta, a szent képet összegöngyölgetve a klostrom kertje mellett lévő mocsárba, mely most is csöpörkének nevezetik, egészen elmerítette. Ott volt a kép mintegy iszapba rejtett gyöngy majd egész 1630-ig; mely idő közben a szegediek az elenyészett szent kép formájára egy kőből díszesen kifaragott képet emeltek, minthogy az mind e mai napig is a templom fő ajtaja előtt ékesen kiszobrászolt oszlopon fennáll és szakadatlanul tiszteltetik.”

Lugosi Döme föltételezése szerint a főoltárképet Szeged első ismert festője, Stephanusz Pictor vagyis Képiró István készítette. Amikor a templom a tűz martaléka lett, a kép kerete is porrá égett, a hívek „hálaadó énekkel akasztották vissza a koromtól szennyes régi helyére. A nagy zajoka felől a törökök érdeklődni kezdtek, s mikor értesültek a nagy öröm okáról, a képet legöngyölítették s a többi rablott holmival együtt hajóra rakták. Sok rablott holmitól a hajó süllyedni kezdett, mire óriási ijedség támadt a törökök között, akik a gyors mentési munkálatokhoz a parton ácsorgó szegedieket munkára kényszerítették, s a rablott holmi egy részét a partra hordatták. Az egyik munkásnak feltűnt az összegöngyölt vászon, azt kibontotta, és amikor felismerte benne a templom főoltár képét, azt ködmene alá rejtette és a templom felé iparkodott. A törökök üldözőbe vették a képpel... stb.”

A történeti hagyományokat tisztelő dr. Csepregi Imre pápai prelátus a fenti közlemények ismeretében 1937-ben levonta a következtetést, hogy a ferences atyák Havi Boldogasszony-templomának főoltárképe 1552-től van Makón.

Néhány év múlva Bálint Sándor is írt a Délvidéki Szemlében a szeged-alsóvárosi templom kegyképéről. Ekkor átvette Csepregi Imre álláspontját: „Templomunk dedi-

kációja Róma egyik legősibb és leghíresebb Mária-kultuszára, a Santa Maria Maggiore bazilika alapításának legendájára és a vele kapcsolatos Havi Boldogasszony kegyképre utal. A mi templomunknak eredeti főoltárképe ennek a kegyképnek volt a másolata, de később, talán még a 17. században Makóra került. Most is a makói öregtemplomban látható. Ennek helyét foglalta el, egyenlőre tisztázatlan körülmények között, de bizonyára még a török hódoltság idején, a mostani kegykép.” Mindezt 1944-ben szó szerint beillesztette *Sacra Hungaria* kötetébe is.

Csepregi Imre tisztában volt azzal, hogy a római kegyképet – a pápák kiközösítés terhe mellett – tilos volt másolni. Borgiai Szent Ferenc a Szent Szűzben vélte föl találni Brazília missziós területének védőszentjét, sikerült elérnie, hogy Szent Pius pápa engedélyezte másolat készítését. 1572-ben el is készült a másolat. Az első példányról több másolat készült: 2 Azevedói Ignác és Aquaviva Rudolf misszionáriusoknak, egy-egy a római, a brünni, a krakkói s az ingolstadti rendháznak, öt különböző fejedelmi udvaroknak (Katalin portugál királyné és Sebesyén portugál király; II. Fülöp spanyol király; II. Miksa császár neje Mária; Johanna madridi hercegnő; Erzsébet, IX. Károly francia király neje) küldtek ajándékba.

Mivel a Mária-képet 1552-ben Makóra menekítették, és a római kegykép másolási tilalmát 1572-ben mentesítette a pápa, mindebből azt a következtetést vonta le Csepregi Imre, hogy a makói kép a másolási tilalom előtt keletkezett. Valószínűnek tartotta, hogy a római és a makói Havi Boldogasszony-kép eredete közös előképre vezethető vissza, Cimabue Madonnájára.

Bálint Sándor 1975-ben hívta föl a figyelmet a makói Havi Boldogasszony-kép újabb kori keletkezésére. *Szeged reneszánsz kori műveltsége* kötetében elhibázott kísérletnek tekintette Csepregi Imre magyarázatát, hogy ez „a kép volna az eredeti középkori szegedi kegykép. Ezzel szemben bizonyos, hogy a makói képet csak a XVIII. században festették. Minden más, a makói kép régisége mellett kardoskodó állításnak csak mondai értéke van. Másfelől is elképzelhetetlen volna, hogy egy kegyképet csak úgy oda ajándékozzanak egy másik templomnak. Ilyesmire régebben is csak hatalmi erőszakkal került sor.”

Csepregi Imre a szájhagyományon alapuló írásbeli adatokat hiteles történeti forrásként kezelte, pedig ezek a szép szegedi történeti mondák arról is tudósítottak, „több öregember beszélt”, „amint azt hitelt érdemlő öregek előadják”. Az már neki is föltűnt, hogy a makói szájhagyomány semmit sem tudott a képről és az is, hogy itt különösebben nem becsülték, még állandó helye sem alakult ki a templomban. A kórus alá, a sekrestyeajtó fölé, majd a jobboldali oratórium falára akasztották. Csepregi Imre prelátus kultuszt akart teremteni a Havi Boldogasszony-képnek. Az 1930-as évek végén – a római Santa Maria Maggiore bazilika Capella Paolinához hasonlóan – a templom főhajójától balra kápolnát építtetett, annak oltára fölé helyezte a képet. 1948-ban a Mindszenty József féle *Marosmenti Mária-nap* szabadtéri oltárát is ez az alkotás ékesítette.

A makói Havi Boldogasszony-kép eredetét tekintve két fölfogás áll tehát szemben: Csepregi Imrének lokálpatriotizmusától áthatott, romantikus látásmódja és Bálint Sándornak realitásokkal számoló nézete. Péter László 1984-ben a szeged-alsóvárosi kegyképről írt összegzését azzal zárta, Csepregi Imre és Bálint Sándor álláspontja közötti véleménykülönbséget csak korszerű művészettörténeti, elsősorban technikai vizsgálat (röntgen, festékelemzés stb.) hozhatja meg.

A makói Belvárosi Római Katolikus Egyházközség megbízásából 1994–95-ben a makói Mária-képet Brutyó Mária makói születésű restaurátor művész nagy hozzáértéssel restaurálta. A festészettechnikai elemzést Szabó Zoltán okleveles vegyész, régész, egyetemi docens végezte a kép négy különböző helyéről származó minta mikroszkopikus megfigyelése alapján. A Képzőművészeti Főiskola Restaurátor Intézetében a képről fotótechnikai vizsgálatok (uv. lumineszcens, infrakamerás) főlvételek készültek. A kép kora a technika alapján az 1700-as évekre valószínűsíthető. A Szépművészeti Múzeumban készült három röntgenfölvétel azt igazolta, hogy a jelenlegi kép alatt töredékes, kopott festmény rejtőzködik, ami minőségi munkának tűnt, ellentétben a durva és ügyetlen átfestéssel.

A Havi Boldogasszony-kép fizikai vizsgálata és restaurálása mindenben Bálint Sándor nézetét igazolta. Kora nem régebb a 18. századnál.

A makói egyháztörténeti kutatás nem vette figyelembe, hogy a kép állítólagos Makóra menekítésekor, 1552-ben nem is volt városunkban katolikus templom, azt akkor a helvét vallásúak használták. A török hódoltság alatt a város többször elpusztult, 1596 után 7 évnek, 1686. után 13 évnek kellett eltelnie, hogy az üszkös romok közé a lakosság visszamerészkedjen. A kép a török hódoltság után, az 1699-ben történt újjátelepülést követően kerülhetett városunkba.

A makói Havi Boldogasszony-kép semmiképpen nem Cimabue Madonnájára vezethető vissza, a római kegykép másolatának a másolata lehet, amelyet később átfestettek. Föltételezésünk szerint – mivel a mondáknak mindig van valóságelemük – az oltárkép Szegedről kerülhetett Makóra ferences közvetítéssel. A szegedi ferencesek két ízben látták el az itteni hívek lelki gondozását: 1700–1713-ban és 1759–1764 között. Ezen időhatárok egyikében hozhatták ide. Mivel a szegedi templom díszes barokk főoltárát 1713-ban emelték, valószínűnek látszik, hogy ekkoriban került városunkba, és a török után újjátelepült város paticsfalú templomát ékesíthette.

A római kegykép bizánci modorú, a makói oltárkép barokk alkotás. A Rómában őrzött alkotás háttere aranyozott, a makói képen a térbeliség érvényesül. A sötét felhők között – amelyek mintha hegyek és völgyek lennének – a megnyíló eget ábrázolja. Azzal, hogy szétnyílik az ég kárpitja, Szűz Mária megdicsőülését is kifejezi. Ezt a római kegykép a glóriával érzékelteti, de az ott összefolyik az arany háttérrel. A makói képen a dicsfény is hangsúlyt kap. A makói kép a térbeliség érzékeltetésére fény-árnyékhatást is alkalmaz. Leheletfinoman festi meg Szűz Máriának beárnyékolta homlokát vagy a kis Jézusnak félárnyékba eső nyakát. A makói alkotás realizmusára adalék, hogy – Szilárdfy Zoltán megállapítása szerint – itt már a kis Jézust 18. századi virágos ruháskába öltözteti a festő, Szűzanya vonásában magyar parasztleányarc elevenedik meg. A két kép születése között ezer esztendő telt el.

A Santa Maria Maggiore-bazilika
kegyképe

A makói Havi Boldogasszony-kép

Irodalom

BÁLINT Sándor

1944 *Sacra Hungaria: tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből*. Veritas, Budapest.

1975 *Szeged reneszánsz kori műveltsége*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

CSEPREGI Imre

1937 *A makói Szent István plébániatemplomba őrzött Havi Boldogasszony-kép*. Csanád Vármegyei Könyvtár 33. Makó.

ORDINANSZ Konstantin

1831 *A Libanus havasai alatt illatozó titkos értelmű rózsa, avagy nemes szabad királyi mező Szeged városának Havi Boldogasszony tiszteletére szenteltetett királyi templom hajdani idők óta ájtatos tiszteletben tartott és segítő Boldogasszonynak nevezetett kegyelmes kép történeti leírása*. Szeged.

PÉTER László

1994 *A szeged-alsóvárosi kegykép*, in: PÉTER László: *Szöregi délutánok. Írások Szegedről*. Budapest, 28-38.

SZILÁRDFY Zoltán

1995 *A makói Havi Boldogasszony-kép ikonográfiája*, in: BRUTYÓ Mária-SZILÁRDFY Zoltán-TÓTH Ferenc (szerk.): *A makói Havi Boldogasszony-kép*. Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetei 19. Makó.